

УДК 37 (091) (092)

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2024-110-3-63-71>

ВТІЛЕННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ПЕДАГОГА-КОУЧА В ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Л. Г. Кудрик

ORCID 0000-0002-6668-085X

Г.-М. Ю. Сурмяк

ORCID 0009-0002-4992-8312

У статті показано коучинговий стиль мислення і педагогічної діяльності В. Сухомлинського, адже він базується на тренуванні мислення, усвідомлення і головним його інструментом є запитання. Обґрунтовано думку про втілення ключових коучингових компетенцій в педагогічній діяльності В. Сухомлинського, зокрема таких: демонструє етичну педагогічну практику; втілює коучинговий світогляд; плекає довіру та безпеку; підтримує присутність; слухає активно; пробуджує усвідомлення; сприяє навчанню та зростанню учня.

Доведено, що коучинговий підхід В. Сухомлинського до освітнього процесу проявляється у його розумінні суті навчання. В. Сухомлинський бачив майстерність педагога в тому, щоб не давати учневі готові знання, а вчити їх добувати: відкривати істину, відповідати на запитання, пригадувати те, що вже є у «коморі свідомості». Щоб здійснювати навчання в коучинговому стилі, необхідно підвищувати рівень культури мислення вчителів.

Проілюстровано думку про те, що основні принципи педагогічної системи В. Сухомлинського узгоджуються з головними принципами коучингової взаємодії, а вимоги В. Сухомлинського до особистості педагога, по суті, є вимогами до педагога-коуча.

Показано, що турбота про емоційне благополуччя вихованців, розуміння самоцінності дитинства і визнання дитини вищою цінністю, любов до дитини і вміння розкрити її інтелектуальний, творчий потенціал на засадах природовідповідності, гуманне спілкування, індивідуальні бесіди з учнями – ці коучингові підходи, які втілював визнаний класик педагогічної думки ХХ ст. В.О. Сухомлинський, і сьогодні є найважливішими умовами створення

сприятливого для успішного навчання і гармонійного розвитку дитини освітнього середовища.

***Ключові слова:** В. Сухомлинський, педагогічна діяльність, педагог-коуч, ключові компетенції педагога-коуча, коучинговий стиль мислення, культура мислення педагога, запитання, добування знань.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Василь Олександрович Сухомлинський (08.09.1918 – 02.09.1970) – видатний український педагог, носій педагогічної мудрості світового масштабу, психолог, публіцист, письменник, поет, мислитель, 106-у річницю від дня народження якого ми відзначали 28 вересня 2024 року. Його творчість – неординарне явище духовної культури, що вражає фундаментальністю ідей, їхньою філософською, морально-етичною позачасовістю. Спадщина В. О. Сухомлинського привертає до себе все більше уваги, стає все більш затребуваною в умовах реформування української освітньої системи. Кожного разу, вивчаючи його роботи, знаходимо щось нове, актуальне, важливе, звернене до сучасної людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій і виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Науково-педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського є постійним об'єктом уваги науковців не тільки в Україні, а й за кордоном. Її досліджували, зокрема, Х. Франкос, М. Ціандзі, В. Іфферт, Р. Штайник, Е. Гартман, М. Біблюк, С. Лашин, А. Кокеріль, А. Нісімчук, С. Мельничук, І. Божко, В. Ягупов та ін. Проте науково-педагогічна діяльність В. О. Сухомлинського ще не була предметом уваги дослідників крізь призму коучингового підходу.

Мета статті – обґрунтувати коучинговий стиль мислення і педагогічної діяльності В. Сухомлинського, розкрити втілення ключових коучингових компетенцій у його творчій спадщині.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Василь Олександрович Сухомлинський створив оригінальну педагогічну систему, що ґрунтується на принципах гуманізму і дитиноцентризму, на визнанні дитини вищою цінністю, на яку мають бути орієнтовані процеси освіти. «Світ вступає у вік Людини» – проголосив педагог-гуманіст близько століття тому.

Основні принципи в системі педагогічних поглядів В. Сухомлинського узгоджуються з головними принципами коучингової взаємодії: гуманне ставлення до особистості кожної людини, врахування її індивідуальних особливостей; стимулювання розвитку і саморозвитку учня; розкриття творчих сил особистості; використання демократичних педагогічних засобів і методів навчання і виховання (повага, заохочення, опора на позитивне в людині, створення ситуації успіху).

Основні вимоги В. Сухомлинського до особистості педагога – це і є вимоги до педагога-коуча: любов до дітей; повага до дитини, її людської гідності; вміння бачити в кожній людині особистість; віра в дитину, в її безмежний творчий потенціал («золоту жилу») як запорука педагогічного успіху; глибоке знання і розуміння дитини; бережливе ставлення до духовного світу і природи дитини.

У науково-педагогічній діяльності В. Сухомлинського тією чи іншою мірою проявлені 8 ключових компетенцій педагога-коуча: демонструє етичну педагогічну практику (особистісну цілісність та чесність у взаємодії з суб'єктами освітнього процесу); втілює коучинговий світогляд (відкритий, допитливий, гнучкий, особистісно орієнтований); встановлює та дотримується домовленостей; плекає довіру та безпеку (створює безпечне, підтримуюче середовище, яке дозволяє учневі вільно ділитися своїми думками, забезпечує конфіденційність); підтримує присутність (залишається зосередженим, спостережливим, емпатійним та чуйним до учня; керує своїми емоціями; створює або підтримує простір для тиші, паузи або рефлексії); слухає активно; пробуджує усвідомлення (ставить питання про учня, а саме: про його спосіб мислення, цінності, потреби, бажання та переконання, ділиться спостереженнями); сприяє навчанню та зростанню (виступає у ролі партнера, сприяє самостійності учня, відзначає прогрес та успіхи учня) (Кудрик, 2024). Розкриємо детальніше деякі з них.

В. Сухомлинський не тільки сам демонстрував, а й активно обстоював – як педагог-практик, багаторічний директор школи, науковець – етичну педагогічну практику. Справжня освіченість педагога, на його думку, виявляється в тому, що в його особі вихованці знаходять провідника до вершин моральності (Сухомлинський, 1976). Учений-педагог вважає особистість учителя наріжним каменем виховання: виховуємо ми насамперед не тими чи тими методами або прийомами, а особистістю; особистість вихователя творить особистість вихованця. Особа вихователя має приваблювати, захоплювати, одухотворювати вихованців цілісністю, красою життєвих поглядів, морально-етичних засад. Сухомлинський заохочує педагогів бути для своїх вихованців, за висловом Т. Шевченка, апостолом правди і науки, совістю народу (там само).

Багато уваги В. Сухомлинський приділяв створенню довірливого і безпечного для дитини освітнього середовища, що так важливо сьогодні, у час війни, коли діти відчувають постійні стреси і зазнають щоденних травм. Коли в школі панує добро і взаємне довір'я, вихованець сам приходиться до педагога тоді, коли в душі його розгубленість, коли не може розібратися, що діється в його душі, де істина, що робити. «...Запитань таких у схвильованій дитячій душі ви може й не почуєте, але вмійте прочитати їх між рядками.

Бережіть таємницю, яку довірила вам людина, – це одне з елементарних правил педагогіки, що стосується виховання і самовиховання» (Сухомлинський, 1976).

Ідеологи тоталітарної системи звинувачували В. Сухомлинського в «абстрактному гуманізмі», зверхньо-осудливо називали його «Ісусиком», адже в час тотального знецінення людини, переваги інтересів колективу над інтересами окремої особистості В. Сухомлинський застерігав проти тиску колективу, колективного осуду на особистість, вчив педагогічних працівників берегти дитячу таємницю, довірену педагогові: «Дитячі помилки в переважній більшості випадків не треба робити предметом обговорення колективу. Знайте про дитячу помилку тільки ви – так буде незрівнянно краще» (там само). Адже зловживання дитячою довірою, примітивне виявлення влади педагога над дитиною спустошує дитячу душу, породжує настороженість, навіть ненависть людини до людини. Дорожити довір'ям, беззахисністю дитини – ця педагогічна мудрість має пронизувати всю роботу вчителя. Саме на довір'ї й любові тримається прагнення дитини шукати захисту в дорослого, якщо цього немає – педагог буде наглядачем, а не вихователем.

Коучинговий світогляд В. Сухомлинського проявляється, зокрема, у вірі в добре начало в дитині. Відповідно до принципів, які сформулював відомий американський психотерапевт ХХ ст. М. Еріксон і які лягли в основу філософії коучингу, що з усіма все гаразд, що людина завжди керується позитивними намірами і робить найкращий вибір з доступних, В. Сухомлинський стверджує, що «у дитини ніколи не буває злого умислу. Вона помиляється» (1976). Педагогові треба бути мудрим, люблячим захисником дитини, щоб між ним і дітьми завжди зберігалась гармонія дружніх, сердечних, доброзичливих взаємин. Педагог має бути здатний відчувати духовний світ кожної дитини, приділити їй стільки уваги й духовних сил, щоб вона не відчувала себе забутою, самотньою й ображеною. Якщо за партами сидять похмурі, насторожені або байдужі до всього учні – це дзеркало низької педагогічної культури вчителів. У вихованні взагалі недопустимо, щоб на людину дитина дивилася як на страховище. Треба виховувати так, переконує В. Сухомлинський, щоб дитина не боялася матері, батька, вчителя, а любила їх (1976).

Велика небезпека для педагога – не керувати собою, своїми почуттями, станами, опинитися в полоні примхливих, скороминущих колізій настрою. «Величезною мірою педагогічна мудрість залежить від того, наскільки вміло ми володіємо своїми почуттями» (Там само, 1976). Завдяки високому рівню емоційного інтелекту, емоційної культури, психолого-педагогічного такту вихователь має бути здатним побачити в очах свого вихованця найтонші

поруки його душі і знайти слово – єдине серед тисяч, – яке тонко, розумно, тактовно спонукало б вихованця розкрити своє серце (Сухомлинський, 1976).

Щоб знайти ключ до серця дитини, мати доступ у дивний палац, ім'я якому дитинство, Сухомлинський радить учителеві перевілюватися, ставати якоюсь мірою дитиною; не соромитися час від часу пересісти до дитини в її дитячий човен, побути з нею, подивитися на світ її очима, тоді не стане в шкільному житті багатьох із тих конфліктів, які найчастіше виникають через нерозуміння: учитель не розуміє, що й чому робить дитина, а дитина не розуміє, що хоче від неї вчитель (Там само). Такі непорозуміння можуть бути попереджені і з'ясовані через діалог, емпатію, довірливу бесіду педагога-коуча з учнем, коли педагог уміє слухати і чути – те, що говорить дитина і що вона не договорює.

Педагог-новатор наголошував на важливості вміння слухати і чути дитину, на необхідності розвивати мистецтво активного слухання: «...Уміння слухати дитину – велике педагогічне мистецтво. Там, де немає цього мистецтва, немає і не може бути виховання» (Там само). Учитель має бути готовий вислуховувати скарги і проблеми дітей. Якщо вихованець охоче йде до вихователя, розкриває душу, важливо не відштовхнути його, доторкання до дитячого серця має бути найніжнішим, найобережнішим; дитинство взагалі потребує особливої турботи, ніжності, обережності (Там само). Якщо ж вихованець не йде до вчителя із своїми радіщами й болями, не відкриває перед ним свою душу, – взагалі смішно говорити про будь-яке виховання, на переконання класика педагогіки, його нема і не може бути (Там само).

Педагог-коуч здатний вислухати дитину без критики, осуду, без докорів, перебивання, прийняти дитину такою, якою вона є. Процес коучингової бесіди, спілкування вихованця з педагогом – це процес взаємного ошляхетнювання почуттів і думки. В. Сухомлинський як глибокий знавець людської душі стверджує, що, виливаючи в слова свої думки про душевну травму, людина облагороджує почуття: примітивні почуття витісняються тоншими, вищими. Людина бере себе в руки, переконується, що вона сама спроможна змінити своє самопочуття, вплинути на себе, а це – тонке спонування до самовиховання, яке, на думку видатного педагога, є вершиною, квінтесенцією виховних зусиль, а також це є завданням і квінтесенцією коучингового процесу. Боляче навіть від думки про те, – констатує В. Сухомлинський, і ці його слова в період боротьби українського народу за свободу, незалежність і саме своє існування звучать як ніколи злободенно, – що в школах у нас ще бувають окремі вихованці, які носять у собі неподілене горе, які не можуть довірити педагогові свого болю чи

радощів, розкрити свій внутрішній світ у невимушеній бесіді, адже довірлива розмова з мудрим дорослим приносить полегшення, поліпшує самопочуття (Сухомлинський, 1976).

Спеціальні бесіди В. Сухомлинський присвячував самопізнанню, самовихованню, самовдосконаленню учнів, їх вмінню стати віч-на-віч з власною душею. Він вчив вихованців бути правдивими й відвертими самим із собою, ставити перед собою таку мету життя, щоб повсякденна праця осмислювалась як наближення до цієї мети. У цьому теж проявляється коучинговий підхід В. Сухомлинського до процесу виховання, адже педагог-коуч – той, хто допомагає ставити цілі і йти до них, досягати їх з найменшими затратами часу, зусиль та енергії. Індивідуальні бесіди з дітьми, наголошує В. Сухомлинський, мають бути натхненними, одухотвореними. Їх результатом має стати спонукання учня до роботи над собою, знаходження рішень, як самостійно оволодівати знаннями й запобігати неуспішності та відставанню. Якщо учень не знає, в чому саме він відстає, якої допомоги потребує, індивідуальну бесіду з ним призначає вчитель (там само).

Спілкування в коучинговому стилі, індивідуальні бесіди з вихованцем спрямовані на пробудження усвідомлення, сприяють навчанню та зростанню учня. Адже виховувати людину – це, за переконаннями В. Сухомлинського, перш за все виховувати в неї вимогливість до самої себе. А це можливо тоді, коли людину не вести постійно за руку, а дати їй змогу діяти самостійно, щоб вона відповідала сама за себе, виробляла власну життєву позицію (1976). Адже педагог-коуч не дає готових рішень, а створює умови вихованцеві для прийняття його власних рішень у контексті його життєвої ситуації, сприяє формуванню особистісної зрілості.

Педагог-коуч також спостерігає і вимірює прогрес учня, вчить його самостійно прослідкувати своє зростання, рух у напрямку до поставлених цілей: «...Зробіть так, щоб учень побачив свій успіх в оволодінні знаннями й пережив від цього почуття гордості...» (там само). Коли учень стає сьогодні кращим, ніж був учора, коли він змагається не з іншими, а з самим собою, йде до кращої версії себе, – з'являється почуття відповідальності за себе, за свій вибір, за власне життя, формується авторська життєва позиція. Це, за Сухомлинським, найяскравіший наслідок виховання, свідчення того, що зусилля вихователя, педагога-наставника дали плоди: людина почала думати про себе, замислилася над питанням: що в ній доброго і що поганого, подивилася на саму себе ніби збоку, замислилася над власною долею. Це і є пробудження усвідомлення – мета і суть коучингового підходу.

В. Сухомлинський обстоює коучинговий підхід до навчання і виховання. Він наголошує, що педагог не тільки навчає, а розумово виховує в процесі навчання; не дає готові знання, а вчить їх добувати (1976).

Майстерність учителя полягає в тому, щоб навчання було постійною роботою думки, т. зв. «добуванням знань». «Добувати знання – це означає відкривати істину, відповідати на запитання». Необхідно розповідати учням так, щоб розкрити їх усвідомлення, розширити розуміння явищ і процесів дійсності, підвести до запитання: «...як же це так – усе відбувається на моїх очах, а я й не замислювався над цим?» (Сухомлинський, 1976). Потрібне залучення наявних уже знань для відповідей на запитання, пригадування того, що вже є у скарбниці знань. Концепцію знання як пригадування розвивали ще Сократ і Платон, і їх ідеї досі надихають коучів, які приймають «пологи істини»: допомагають людині пригадати те, що вже є в глибинах підсвідомості, розпакувати, активувати, народити в собі знання.

Справжня розумова активність, на думку В. Сухомлинського, відбувається не тоді, коли одні учні відповідають, а інші пасивно слухають, а тоді, коли думають, напружують розумові сили всі. Педагогові треба бути таким керівником розумової праці, щоб кожен, вслухаючись у його пояснення, «ішов своїм шляхом, видобував з комори свідомості те, що там зберігається». Таку форму добування знань Сухомлинський називає екскурсом учня у власні думки, «дослідженням» своєї комори знань (там само). Учень не просто чує, сприймає новий для нього матеріал, він видобуває з глибини своєї свідомості факти, явища, думає над ними, скеровує розумові зусилля на досягнення цілі, поставленої учителем або самим собою. Педагог-коуч працює над створенням в учнів внутрішнього стану емоційного піднесення, інтелектуального натхнення, пов'язаного з осягненням істини, у протилежному випадку знання викликають байдужість, нечутлива розумова праця приносить втому.

В. Сухомлинський постійно наполягав на тому – і це надзвичайно співзвучно сучасній розвивальній освітній парадигмі – що недостатньо дати дитині готові знання – необхідний розвиток думки й розумових сил учнів. Для цього необхідні як спеціальні уроки мислення, так і цілісна система розумового виховання, яка формує культуру і мистецтво мислити. Найважливіший елемент цієї системи – вчитель: приклад високої культури мислення, постійного збагачення думки. Неповага до думки, застій, збіднення духовно-інтелектуального життя вчителя, коли йому «остогидло все», коли його думки застигли, закостеніли, веде до того, що вихованці теж не прагнуть думати і «за неповагу до думки вони платять неповагою до вчителя» (Сухомлинський, 1976). Тому удосконалення педагогічної майстерності вчителя – це передусім підвищення його культури мислення.

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Отже, наведені думки свідчать про те, що В. Сухомлинський – педагог-коуч, тому що він мислив і працював у коучинговому стилі, обстоював навчання в

стилі коучинг, у його педагогічній діяльності ми бачимо яскраве втілення ключових коучингових компетенцій. Перспективним є подальше дослідження творчої спадщини В. Сухомлинського в контексті коучингового підходу.

Література

1. Кудрик Л. Г. Роль ключових компетенцій педагога-коуча в організації самовиховання учасників освітнього процесу. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Збірник наукових праць. Вип. 1 (108). Київ, 2024. С. 76-84.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах. Київ: Видавництво «Радянська школа», 1976. Т. 1. 654 с.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах. Київ: Видавництво «Радянська школа», 1976. Т. 2. 670 с.

References

1. Kudryk L. H. (2024). Rol' klyuchovykh kompetentsiy pedahoha-koucha v orhanizatsiyi samovykhovannya uchasnykiv osvith'oho protsesu [The role of key competencies of a teacher-coach in organizing self-education of participants in the educational process]. *Dukhovnist' osobystosti: metodolohiya, teoriya i praktyka*. Zbirnyk naukovykh prats'. Vypusk 1 (108). Kyiv. S. 76-84 (ukr).
2. Sukhomlyns'kyi V. O. (1976). Vybrani tvory v p'yaty tomakh [Selected works in five volumes]. Kyiv: Vydavnytstvo «Radyans'ka shkola». T. 1. 654 s (ukr).
3. Sukhomlyns'kyi V. O. (1976). Vybrani tvory v p'yaty tomakh [Selected works in five volumes]. Kyiv: Vydavnytstvo «Radyans'ka shkola». T. 2. 670 s (ukr).

IMPLEMENTATION OF THE KEY COMPETENCIES OF THE EDUCATOR-COACH IN THE PEDAGOGICAL ACTIVITIES OF V. SUKHOMLYNSKY

L. H. Kudryk, H.-M. Y. Surmyak

The article shows the coaching style of thinking and pedagogical activity of V. Sukhomlynskyi, because it is based on training thinking and awareness and its main tool is questions. The opinion about the implementation of key coaching competencies in V. Sukhomlynskyi's pedagogical activity is substantiated, in particular the following: demonstrates ethical pedagogical practice; embodies the coaching worldview; fosters trust and security; maintains presence; listens actively; awakens awareness; promotes student learning and growth.

It has been proven that V. Sukhomlynskyi's coaching approach to the educational process is manifested in his understanding of the essence of learning. V. Sukhomlynsky saw the mastery of a teacher in the fact that he does not give the student ready-made knowledge, but teaches them to acquire it: to discover the truth, answer questions, recall what is

already in the «storehouse of consciousness» In order to carry out training in a coaching style, it is necessary to raise the level of the teachers' thinking culture.

The idea that the main principles of V. Sukhomlynskyi's pedagogical system are consistent with the main principles of coaching interaction is illustrated, and V. Sukhomlynskyi's requirements for the teacher's personality are, in fact, requirements for the teacher-coach.

It is shown that caring for the emotional well-being of pupils, understanding the self-worth of childhood and recognizing the child as the highest value, love for the child and the ability to reveal its intellectual and creative potential on the basis of conformity to nature, humane communication, individual conversations with students – these coaching approaches embodied by a recognized classic of pedagogical thought of the 20th century. V.O. Sukhomlynskyi, and today are the most important conditions for creating an educational environment favorable for successful learning and harmonious development of a child.

Key words: *V. Sukhomlynskyi, pedagogical activity, teacher-coach, key competencies of a teacher-coach, coaching style of thinking, teacher's culture of thinking, questions, acquiring knowledge.*

Кудрик Ліліана Григорівна – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри суспільствознавчої освіти Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Львів, Україна). E-mail: l_kudryk@ukr.net

Kudryk Liliana Hryhorivna – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Science Education of the Lviv Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Lviv, Ukraine). E-mail: l_kudryk@ukr.net

Сурмяк Глорія-Марія Юрївна – студентка IV курсу факультету культури і мистецтва Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів, Україна). E-mail: gloriasurmak@gmail.com

Surmyak Hloria-Maria Yuriyivna – 4th year student of the Faculty of Culture and Art of the Ivan Franko Lviv National University (Lviv, Ukraine). E-mail: gloriasurmak@gmail.com